

Érdekes, sőt megható látni, hogyan várnak megint tehetetlenségükben mindent a németektől.

Másrészt számunkra az önfenntartás parancsa, hogy Ausztriából, amellyel végül is állunk vagy bukunk, olyan államot formáljunk, amelynek ereje és minősége egyenrangú társ a birodalomban. Ha Ausztria úgy véli, hogy ezt egyedül nem tudja véghezvinni, akkor mi a fenntartásáért már hozott véraldozat által nemcsak a jogot, hanem a *kötelességet*⁴ is megszereztük, hogy nemcsak tanácsunkkal *avatkozzunk be* katonai műveleteibe és szervezetébe, hanem politikájába is, mely jelenleg hadügyének még elválaszthatatlan alapja. Annál is inkább, ha mint mindebből következik, *mindent*⁵ a mi kezdeményezésünktől várnak el.

A cselekvés időpontjául kétségtelenül a pillanatnyi helyzet volna tekintendő, amikor Magyarország saját országában érzi az ellenséget.

Bardolff tábornok „Belvedere”-embernek hívja magát (az elhunyt koronaherceg emberének), és azt mondja, hogy a magyarok határtalan gyűlölete miatt erről az oldalról nem lehet a lökést megadni.

A fent jelzett út követésétől azonban a legnagyobb sikert várják. Ezt a két jelentést tartalmukra való tekintettel még nem küldtem el a keleti főparancsnoknak.

Stoltzenberg s. k.

107

[1916 okt.]

*Henry Wickham Steed angol publicista visszaemlékezései a „The New Europe” és a „The Serbian Society” születéséről*¹

A „The New Europe” című folyóirat

Már 1916 októberében felismerte néhány barátom, hogy szükség van egy olyan eszközre, amelynek segítségével nevelni lehet a közvéleményt. Ennek okosabbnak, jobban informáltnak és tisztább látásúnak kell lennie a napisajtónál. Miután történt néhány eredménytelen kísérlet arra, hogy a *Times* vállalja ezt a feladatot, Masaryk professzor, dr. Seton-Watson, a néhai dr. Ronald Burrows (a King's College igazgatója), A. F. Whyte és én elhatároztuk, hogy alapítunk egy hetilapot *New Europe* címen. A terv fő mozgatója Seton-Watson és Masaryk volt. Gyakorlatilag a teljes költséget Seton-Watson vállalta magára, és egészen „mozgósításáig” ő is végezte a munka javát. Az 1916. okt. 19-én megjelent első szám kijelentette:

„Az [újság] elsődleges célja a szövetséges publicisták entente cordiale-jának támogatása és megszilárdítása. A szélesebb politikai entente-ot ennek kell kiegészítenie, ha a szövetségesek egymással összhangban akarnak gondolkodni és cselekedni. Ez segítheti elő egy józan és jól tájékozott közvélemény kialakulását az Európa jövőjét érintő valamennyi kérdésről. Legfőbb ambíciója az, hogy gyülekezőhelye legyen mindazoknak, akik a nemzetiség alapján, a kisebbségek jogainak és a földrajz, valamint a közgazdaságtan tényeinek figyelembevételével történő európai rekonstrukcióban látják az egyetlen garanciát a most folyó háború borzalmainak korai megismétlődésével szemben.

Arra fogunk törekedni, hogy leleplezzük a német háborús politika nagyravágyó terveit, hogy megrajzoljuk azoknak a problémáknak a történeti, faji és stratégiai hátterét, amelyeket kényelmes szigetünkön túlságosan sokáig elhanyagoltunk, és hogy hangsúlyozzuk egy gondosan kidolgozott ellenterv szükségességét mint a szövetségesek győzelmének nélkülözhetetlen feltételét. Miután hadseregeink megnyerik a háborút, államférfiainknak meg kell nyerniük a békét. Feladatuk nehéz lesz,

⁴ Ceruzával aláhúzva, a lapszélén: „Szépen mondva”; az „avatkozzunk be” mellett ua.

⁵ Az eredetiben aláhúzva.

¹ Eredeti címe és lelőhelye: *Through thirty years, 1892–1922. A personal narrative* — Harminc éven át, 1892–1922. Személyes beszámoló. London–New York, 1925. 2. köt. 124–131. l. — A szerző eredeti alcímével.

ha a közvélemény nem lesz éber, szervezett és segítőkész egy világosan megfogalmazott, felvilágosított politika támogatásában.”

A *New Europe* első számában Masaryk professzor cikkben foglalta össze a német háborús politika céljait. Leleplezte a német hegemonia alatt szervezendő „Középeurópa”-terv jelentését, ami Németország és Ausztria-Magyarország politikai unióját célozza, amelybe bevonják a Balkánt és Törökországot, míg rövidesen mellékapcsolják Oroszország balti tartományait, valamint Lengyelországot, Hollandiát, Belgiumot, Svájcot és Skandináviát. Németország végső célja nagy ázsiai hatalommá válni azzal, hogy saját érdekeinek megfelelően oldja meg a keleti kérdést. Masaryk történetileg is nyomon követte a pángermanizmus fejlődését, kimutatta, hogy Ausztria-Magyarország fönntartása lényeges része a német tervnek, és azzal a következtetéssel zárta, hogy „a háborúban kifejezésre juttatott német terv a jelzett irányba haladt. Az első lépés Oroszország és a szlávok legyengítése, de a végső fázis Britannia megdöntése.”

A Nagy-britanniai Szerb Társaság (The Serbian Society of Great Britain)

Mint hogy valamennyien meg voltunk róla győződve, hogy a pángermán terv vereségéhez szükség van Ausztria-Magyarország megdöntésére és az elnyomott Habsburg-népek felszabadítására, elhatároztuk, hogy munkánkat nem korlátozzuk az írásos propagandára. Ezért a *New Europe* alapításával egyidejűleg létrehoztunk egy társaságot „Nagy-britanniai Szerb Társaság” néven. Ennek célja a délszláv egység támogatása volt és annak előkészítése, hogy megegyezés szülessen a délszlávok és Olaszország között, ami semlegesíthetné a londoni szerződés káros hatásait. E társaság csak brit alattvalók számára volt nyitva. A néhai Cromer lord² vállalta az elnökséget, a csatlakozók között pedig számos jelentős közéleti személyiség volt, köztük Sir Edward Carson, az ulsteri vezető, Mr. Ronald McNeill, Lord Treowen, és csatlakozott Mr. H. M. Hyndman is, a veterán marxista szocialista. Október 24-ére hívta össze az alakuló gyűlést London polgármestere a Mansion House-ba. A Társaság céljait Lord Cromer fejtette ki nagy meggyőző erővel.

„A németek nem kevesebbre törekednek, mint a világuralom, elsősorban pedig létre akarnak hozni egy nagy birodalmat, amely a Perzsa-öböltől a Baltikumig terjed. Az a véleményünk, hogy egész Európának érdeke a lehető legerőteljesebb ellenállás e szörnyű tervvel szemben. ... Ez ellen az egyik legbiztosabb garancia, ha nem teuton népekből egy szilárd blokk jön létre, amely erős és áthághatatlan gátját fogja képezni a jövőben a teuton agresszióknak. A délszlávok kitűnően alkalmasak egy ilyen gát szerepére. Ezért a Szerb Társaság fő célja a délszláv állam létrehozásának elősegítése. ... A Társaság részéről a leghatározottabban cáfolni szeretném azt az elképzelést, hogy ellenséges érzéseket táplálunk Olaszországgal és az olaszokkal szemben. ... Az a véleményünk, hogy Olaszországnak is érdekében áll egy ilyen délszláv gát létrehozása, és hogy érdekei és a szlávok érdekei valójában azonosak. ... Minden alkalomnak örülnénk, ha segíthetnénk elismítani a nehézségeket és két barátunkat, a szlávokat és az olaszokat össze tudnánk hozni.”

Lord Cromerrel egyetértve a következőket mondtam: „A délszláv kérdés igazi megoldása nem csupán a szerbek, horvátok és szlovének politikai unióját kívánja meg, hanem azt is, hogy idővel egy egységes néppé olvadjanak össze. Nem arról van szó, hogy a szerbeknek adjunk egyes tartományokat, amelyeket e faj és nyelv egyéb ágai laknak, nem is arról, hogy ezt vagy azt a területet »kompenzációként« átadjuk nekik. Szerbia hősiességét és szörnyű megpróbáltatásait semmi más sem »kompenzálhatja«, csak a délszláv faj egyesítése. Ezzel a gyakorlatban alkalmazzuk az egész délszláv faj érdekében a nemzetiségi elvet, a politikai és vallási jogok egyenlőségének elvét, és tengerpartot adunk Szerbiának, amelytől ellenségei eddig megfosztották. Ezen túlmenően arról is szó van, hogy összeegyeztessük az olasz nemzet biztonságának követelményeit a délszláv egység követelményeivel. A magam részéről elmondhatom, hogy mindig is mélyeséges meggyőződésem volt: az Olaszország egyetértésével és támogatásával létrehozott délszláv egység nélkül nem érhető el az olaszok nemzeti biztonsága sem, és

² Lord Cromer, korábban Sir Evelyn Baring, 1882-től 1907-ig Egyiptom teljhatalmú ura volt. 1917-ben halt meg.

hogy nehéz lesz elérni a délszláv egységet, amíg Olaszország nem jön rá, hogy saját érdeke annak garantálása, hogy a délszláv faj egyetlen jelentős része se maradjon idegen uralom alatt.”

Cromer lord megnyugtató szavai ellenére Sonnino, az olasz külügyminiszter igen nagy nyugtalansággal fogadta a Szerb Társaság megalakulását. A londoni olasz nagykövetet utasították, kérje fel Sir Edward Grey-t, hogy vegye rá Cromer lordot az elnökségről való lemondásra. Sir Edward Grey erre nem volt hajlandó, de mikor Cromer értesült erről a manőverről, megkért, kísérem el Imperiali marquis-hoz, az olasz nagykövethez. Ritkán voltam jelen különösebb találkozáson. Miután lord Cromer megismételte a Mansion House-ban mondott biztosítékokat, a nagykövet nagy izgatottan így válaszolt: „Ajkaimon pecsét van. Semmit sem mondhatok, csak felvethetek egy hipotézist. Ha véletlenül létezne — nem mondom, hogy van, csak egy hipotézisről beszélek — egy megállapodás, egy kötelezettségvállalás vagy akár egy írásos dokumentum, melynek hangneme összeegyeztethetetlen lenne Társaságuk céljaival, ez esetben nem minősülne-e lordságod részéről barátságatlan cselekedetnek valami olyat vállalni vagy elfogadni, ami esetleg eme dokumentum tartalma ellen irányulna. Persze nem biztos, hogy létezik egy ilyen dokumentum, csak hipotetikusan beszélek róla, hiszen diplomata vagyok, és — mint mondtam — ajkaimon pecsét van.”

„Oh, a londoni szerződésre³ gondol”, válaszolta lord Cromer. „Mi jól ismerjük azt. Egy igen sajnálatos dokumentum.”

„Kérem, vegye Excellenciád figyelembe”, folytatta a márki, „hogy én semmiféle szerződést nem említettem és nem ismertem be. Mint mondtam, ajkaimon pecsét van, mert diplomata vagyok és kötelességem a diszkréció. De ha a szerződés hipotézisét elfogadjuk, nem tekintendők-e a szerződések szentnek, és valaki, aki lordságod állásában van, nyilván nem szeretné azt a benyomást kelteni, hogy egy szerződést revízió alá lehet venni?”

„Kedves nagykövet úr”, szolt közbe Cromer, „régí diplomata vagyok, sokkal régebbi, mint ön, és oly sok kormányt láttam oly sok ostoba és elítélendő dokumentumot aláírni, hogy ha úgy látom, van esélyem rávenni egy szövetséges kormányt egy fatális hiba jóvátételére, mielőtt még túl késő lenne, úgy gondolom, meg kell próbálnom ezt az esélyt.”

„Nem hallgatok oda, nem hallgatok oda!” — kiáltotta a nagykövet izgatottan. „De kérem, ne feledje, hogy nem ismertem el semmiféle szerződés létezését, mert ajkamon pecsét van. Csupán egy hipotézist vizsgáltam meg, és...”

„Ez éppen elég, kedves nagykövet úr” — folytatta Cromer lord. „Azért jöttem, hogy megmondjam, a Szerb Társaság munkája nem irányul Olaszország ellen. Most már megmondtam. Jó reggelt.”

A nagykövetségről való távozásunk után a nagykövet viselkedéséről volt lord Cromernek némi megjegyezni valója, de ezek nem alkalmasak kinyomtatásra. A találkozó csak megerősítette a lord meggyőződését, hogy a Szerb Társaság jó dolog, és erőteljes támogatásában részesített bennünket egészen haláláig.

A darázs-fészek

Amikor létrehoztuk a *New Europe*-ot és a Szerb Társaságot, aligha sejtettük, micsoda darázs-fészekbe nyúltunk, hogy milyen gonoszul fognak a darazsak zümmögni és csípni a háború hátralévő ideje alatt és a békekonferencián. Az aktív és a lappangó, a tudatos és a tudat alatti pángermanizmust legérzékenyebb pontján érintettük. Mi kevesen voltunk és sokakkal álltunk szemben. Az angliai polgári személyek közül egyedül Seton-Watson és én rendelkezünk elegendő első kézből származó ismerettel a Habsburg-monarchiáról, hogy megmagyarázhassuk az osztrák kérdés jelentőségét. A többiek, mint Sir Arthur Evans, dr. Ronald Burrows, Mr. Hyndman vagy Lord Treowen tapasztalataik és ismereteik alapján osztották nézeteinket, de Seton-Watson és én több mint tíz éve voltunk a tűzvonalban és bírtuk az elnyomott Habsburg-népek főbb vezetőinek barátságát és bizalmát. Az

³ Az 1915. ápr. 26-i szerződés értelmében Olaszország egy hónapon belül hadba lép az antant oldalán, aminek fejében elismerik jogát Dél-Tirolra, Triesztre, Isztriára és Dalmácia nagy részére, Valonára és az olasz protektorátust Albániában.

1916 folyamán Hampsteadben élő Masarykkal állandó kapcsolatban álltunk, és állandóan rendelkezésünkre álltak azok a titkos információk, amelyeket a dr. Beneš által szervezett hálózat útján Ausztriából szerzett. Ugyancsak aktívan együttműködött velünk Supilo és az általa, valamint honfitársai által Észak-, különösen pedig Dél-Amerika délszlávjainak támogatásával szervezett Délszláv Bizottság. De sem a csehszlovákok, sem a délszlávok nem tudtak komoly hatást gyakorolni a brit közvéleményre. Felhívásaikat elkerülhetetlenül úgy fogadták, mint egy külön érdek megnyilvánulását, mi azonban saját népünkhöz saját érdekeinkre hivatkozva tudtunk beszélni. Az olasz ellenségeskedést leszámítva rövidesen három kategóriát tudtunk megkülönböztetni a velünk szemben álló erők közt:

1.) A nemzetközi pénzügyi körök, amelyek érdekeltek voltak annak a német-zsidó pénzügyi rendszernek a fönntartásában, amely a pángermanizmus gazdasági keretét alkotta.

2.) A militáns római katolicizmus, amely ellenezte Európa utolsó nagy római katolikus politikai egységének pusztulását.

3.) A brit „társaság” sznobizmusa, amely az osztrákokat „kedves emberek”-nek tekintette, mert házaikat rendben tartották, jól tudtak lőni, jó modorban pedig a németek fölött álltak.

Ezek az irányzatok együttesen komoly erőt képviseltek. Főként titkos csatornákon keresztül fejtették ki működésüket. Hatalmuk első megnyilvánulása az volt, hogy Seton-Watson, aki katonai szolgálatra alkalmatlan volt, hirtelen közkatonaként behívták az egészségügyi szolgálathoz, és alantas egészségügyi munkára Lancashire-be küldték. Ezzel nyilvánvaló módon el akarták hallgattatni ama két ember közül az egyiket, akik a legtöbbet tudták az egyik ellenséges országról. Mi többiek természetesen harcoltunk ez ellen a rosszindulatú, ostoba lépés ellen, és minden követ megmozgattunk Seton-Watson elbocsátása érdekében, de ezt csak a Háborús Kabinet kétszeri döntése tudta elérni, miután az első döntést a Hadiügyminisztérium hivatalnokai, akik osztrákbarát vagy tévesen olaszbarát befolyás alatt állottak, sikeresen nem hajtották végre. De még leszerelése után is tilos volt írnia, és a lord Gleichen által megszervezett Politikai Információs Osztályra osztották be politikai feladatára. Angliában ekkor olyan erős volt az osztrákbarát irányzat, hogy még az 1917 júliusában Londonba látogató Sonnino is megijedt, és megkérdezte tőlem ennek eredetét. Halványan úgy érezte, hogy az Ausztria megtartása melletti angliai propaganda épp annyira káros lehet kedvenc londoni szerződése számára, mint az általunk az alávetett Habsburg-népek felszabadítása mellett folytatott propaganda. A győzelemről vallott felfogásában ugyanis egy olyan legyengített Ausztria-Magyarország megmaradása szerepelt csak, amelynek kárára Olaszország mindazt a területet megszerzi, amit biztonsága számára katonai és tengerészeti vezérkara szükségesnek lát.

Volt azonban egy előnyünk ellenfeleinkkel szemben. Habár kevesen voltunk, tudtuk, mit akarunk, határozott programunk volt Európa újjászervezésére, jól voltunk tájékozódva, és készek voltunk kockázatokat is vállalni. Míg Ausztria — és közvetve Németország — pártolói csak a tagadásba és az intrikába tudtak menekülni, mi abban a meggyőződésben haladtunk előre, hogy nem képzelhető el a győzelem Ausztria-Magyarország oly radikális átalakulása nélkül, ami gyakorlatilag a Habsburg-monarchia végét jelenti, valamint hogy ebben az átalakulásban a csehszlovákoknak és a jugoszlávoknak kell a fő tényezőnek lenniük. Elismertük, hogy Supilo formulájának lényegében véve igaz van: „Ha a mi ügyünk jól halad, minden jól fog menni, ha rosszul megy, minden rosszul végződik.” Minden szombaton házamban találkoztunk, a héten pedig máshol. A *Times* szerkesztőségében levő szobám zárandokhely lett valamennyi Londonba érkező „idegen barátunk” számára. Ha kollégáim bejöttek hozzám, gyakran benéztek az asztal alá, hogy megnézzék, nem rejtőzik-e ott egy „csehszláv” vagy „jugoszláv”. Az volt a vélemény, hogy csak Csehszlovákia és Jugoszlávia jár az eszemből. Párizsi és olaszországi barátainkkal is szoros kapcsolatban állottunk, akik ugyanazokért a célokért dolgoztak, mint mi. Minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy apránként megvilágítsuk az előítéletektől mentes embereknek és a külügyminisztérium hivatalnokainak az ausztriai kérdés igazi jelentőségét.